

Jordbruk

Bönderna i öst måste klara av hårt arbete och stora förändringar. I de länder som tidigare var en del av Sovjetunionen håller nu jättelika farmer på att ersättas av mindre privata jordbruk. I Polen är däremot små privata gårdar vanliga nu som tidigare.

Estland, Lettland, Litauen och Polen blev 2004 medlemmar i EU. Kommer jordbruket att klara EU:s krav? Blir de nya förändringarna bra eller dåliga för natur, människor och djur?

Massproduktion under sovjettiden

I slutet av 1940-talet förändrades jordbruket totalt. Stalin tvingade alla bönder i den nya sovjetrepubliken att gå ihop i stora kollektiv. Förutom kolchoserna fanns även sovchoser, som var statliga mönsterjordbruk. Inga jordar fick vara kvar i privat ägo, annat än mycket små trädgårdar där man kunde odla för husbehov.

Det producerades mjölk och kött i massor. En genomsnittlig gård hade 3 000 kor. Till detta hörde fält på cirka 4 000 hektar. Det kom order från sovjetmakten om vilka grödor som skulle odlas, utan någon större hänsyn till om det passade för den platsens jordmån och klimat.

Jordarna utarmades, eftersom man också struntade i växtföljder eller att vissa fält ibland kan behöva ligga i träda. Ogräs- och insektsmedel och konstgödsel vräktes ut över stora ytor. Det viktiga var att fullfölja femårsplanerna där det stod hur många ton potatis eller annat som skulle produceras per år. Tunga stenar fick gärna ligga med, när skörden skulle vägas.

Många ger upp

Det självständiga Estland har liksom Lettland och Litauen inte längre några jättekollektiv. Större gårdar kan ha några hundra kor. Privatpersoner har fått köpa eller ta över gårdar som tidigare varit i släktens ägo.

På senare år har många av dessa nya fria bönder gett upp. Många av dem var oerfarna att driva ett privat företag, och de klarade inte av att kasta sig in i den tuffa konkurrensen på jordbruksmarknaden. På vissa platser kanske det skulle vara mer effektivt för bönderna att arbeta tillsammans, men avskyn för det kollektiva sitter djupt.

Det produceras allt mindre mjölk, men det vill den estniska regeringen ändra på. Därför får nu mjölkbönder statligt stöd, inte minst för att det kan motverka den stora arbetslösheten på landsbygden.

Prima potatis

Sandjordarna på andra sidan Östersjön passar utmärkt för potatisodling. Här är polska bönder på väg att leverera sin skörd.

Foto: Björn Guterstam

Mjölken i en estnisk pood = bod, affär, är idag billigare än flaskvatten.

Hagar och strandängar

En grupp engagerade, unga människor flyttade till Matsalu vid den estniska kusten. De hade insett fördelarna med livet på landet, men samtidigt förstått att de måste tjäna pengar på nya sätt. Tillsammans kunde de få myndigheterna att inrätta ett naturreservat som omfattar unika strandängar, hagar och våtmarker som finns utmed Matsaluviken.

Man måste jobba medvetet med att bevara den biologiska mångfalden. Det höga gräset måste slå. Köttdjur och får betar för att bevara olika växterna. Klarar man att hålla landskapet öppet hjälper man naturen samtidigt som det ger inkomster.

Hjälp har de fått av organisationer och skolor som har rensat sly och satt upp staket. Elever från gymnasiet i Lihula har byggt träpaviljonger ute vid havet. Där kan man ordna lekationer eller bara sitta och titta i en kikare på vitkindad gås, kornknarr och havsörn.

Turister ger inkomster

Tröjor, vantar och smörknivar säljs till besökare på den estniska ön Dagö.

Foto: Ola Jennersten

Kor, turister och tröjor fixar naturvården

Turister uppskattar lugnet, blomprakten och alla fåglar som rastar på väg till och från Sibirien. Som kvitto på att man lyckats bevara naturen häckar storken utanför naturreservatets huvudbyggnad. Det uppskattar alla svenska grupper som besöker Matsalu.

En kvinna hyr nu rum och har lärt sig finska för att vara guide åt finska turister. Hon lär också ut finska till andra guider.

Under sovjettiden låg estniskt hantverk nere. Det kunde vara farligt att framhäva det egna landets traditioner. Nu växer intresset för gamla kunskaper. Fåren ger inte bara öppna marker utan även ull som förädlas till tröjor och vantar. I den lilla butiken i stan visar man stolt upp stora bonader som man har lärt sig att väva igen.

	Konsumtion mjölk Kg/person/år	Konsumtion ost Kg/person/år	Konsumtion smör Kg/person/år	Antal kor per gård i genomsnitt
Estland	56	4	1,7	4,7
Polen	87	9	3,5	2,6
Sverige	149	17	1,6	37

Mjolkproducenten Polen

Polen klarade sig bättre än sovjetrepublikerna. Många gårdar är små. Polen är Europas femte största mjolkproducent, och produktionen vid de ungefär en miljon bondgårdarna ökar. Ungefär hälften av all mjolk som produceras säljs utan att passera ett mejeri. Mjölken säljs direkt på gården, på torget eller i en lokal butik. Något som inte får förekomma enligt EU:s regler. Å andra sidan är lokalt producerad mat ett föredöme eftersom transportererna minskar, priset blir lägre och producent och konsument kan mötas.

Upprustning kostar

Länderna exporterar bland annat skummjolkspulver, smör och till en viss del ost till EU-länderna, och deras priser är lägre. Utländska investerare har visserligen bidragit på senare år till att modernisera vissa jordbruk och mejerier. Men än är intresset större för att satsa på andra branscher, som kläder, tobak och bryggerier.

Kretslopp på gården

Jaroslav Dobija bor i Wilkowice, Vargbyn, i södra Polen. Han har trettio nötkreatur, varav tio är mjölkkor. Dessutom brukar han ha runt trettio smågrisar som säljs för att senare ätas som skinka och fläskkotletter.

Hans gård är ovanligt stor för att ligga i det här området. Förutsättningarna för jordbruk är inte lika goda bland bergen och floderna som i övriga Polen. Här är jordmånen kargare och klimatet kallare, och det är långt mellan de små åkrarna. Jaroslaw Dobija odlar själv allt foder som hans djur äter. Han förfogar över 15 hektar mark, varav han äger sju. Resten arrenderar han.

Gödslet förvaras på ett betongfundament, en nyinvestering som förhindrar att näringsämnen läcker till mark och vatten. Gödslet används ute på åkrarna, särskilt där det växer potatis och majs.

Jobb från 6 till 20

– En vanlig arbetsdag? Tja, det beror på årstiden. På sommaren ska jag vara hos korna klockan sex. Då mjölkar jag och ger djuren mat i tre timmar. Sedan är jag ute på åkern. Vid tvåtiden äter jag middag, och det händer att jag måste ta med mig maten ut på fältet. Då blir det potatis, kött, kvarg, färskost, ägg och grönsaker. Nästan alltid är det mat från vår egen gård. När jag är klar på kvällen, vid åtta-niotiden, brukar jag äta en lättare måltid, kanske soppa.

Tre traktorer står på gården. Ibland kallar bonden in extrahjälp, och då får hans bror och några grannar rycka ut.

Datja

Det är viktigt att kunna odla grönsaker. Många familjer har ett litet sommarställe, en datcha på ryska, där de odlar för vinterbehovet. Överskottet säljs på torget eller som här vid vägkanten.

Foto: Gunnel Bergström

Räds inte EU

Det går ganska bra för lantbrukaren Jaroslaw Dobija. Varje år försöker han investera i något nytt, och det klarar han för sina egna pengar.

–Jag vill hålla en nivå, där jag inte behöver låna från banken, säger han och ser framtiden an med tillförsikt.

–Jag vet att människor kommer att handla av mig, så länge jag säljer goda varor. Och så vet de att jag inte använder konstgödsel eller bekämpningsmedel.

EU är han inte rädd för, sedan Polen blev medlem. Bara det blir på en jämlik "partnernivå":

–De måste ge bönderna stort svängrum, säger han.

Han tar farväl och kysser den kvinnliga journalisten på hand. För så gör män i Polen.

Arbetsuppgifter

1. Konsumenten har makt. Vad är viktigt för dig när du väljer mat: pris, hur eller var det producerats, smak, reklam? Gör en lista som du jämför och diskuterar med två kompisar.
2. Mjölkprodukter är bra mat. Dessutom håller kor landskapet öppet vilket gynnar växt- och djurlivet. Hur mycket mjölk dricker du och hur mycket av andra mjölkprodukter äter du själv varje dag? Vad blir det på ett år?
3. Många växter, insekter och fåglar trivs i betade hagar. Vilka av följande växter kommer försvinna om kor, hästar och får inte längre betar och hagen växer igen. Ta gärna en flora till hjälp.

Mandelblom	Älgört	Gullviva
Jungfrulin	Smörblomma	Hundkäx